



Grodzka-Porten, 1920

## En utmaning mot glömskans tomhet

Den 17 mars 2002 sändes hundratals brev adresserade till invånarna i Lublins judiska stadsdel Podzamcze. Bland adressaterna fanns Frajda Frym, Lejb Garnek, Mojsze Gewerc och Schajndl Mer. De bodde vid Szerokagatan, Krawieckagatan eller Jatecznagatan. Efter några dagar började postverket returnera breven med stämplat som meddelade "Adressaten okänd" eller "Gatuadressen felaktig, icke-existerande eller okänd". Breven skrevs av polska skolelever i Lublin sextio år efter att tyskarna inledde sin likvideringsaktion av stadens getto. Initiativtagaren till projektet, vars syfte var att påminna om både Lublins judiska historia och förintelsen av stadens judiska befolkning, var organisationen Grodzka-Porten. Namnet kommer från den byggnad i Lublins gamla stad som en gång markerade gränsen mellan stadens judiska och polska del.

Av **Jackie Jakubowski**





Ingången till Grodzka-Porten i dagen Lublin

– **DET HELA BÖRJADE** som en plötslig insikt om att jag lever, att vi alla lever, mitt i en tomhet, säger grundaren av projektet Grodzka-Porten, Tomasz Pietrasiewicz.

Vi träffas strax intill den gamla stadsmuren på en restaurang vars namn, ”Szeroka 28”, är gatuadressen till det hus där den berömda rabbinen Jakub Horowitz bodde på 1800-talet.

– Vi som lever här passerar dagligen en tom plats som för sextio år sedan var befolkad av människor som levt här i hundratals år. De talade ett annat språk, hade en annan religion, andra namn än vi – men de var en lika självklar del av denna stad som jag och mina polska, kristna, förfäder. Idag när vi går här trampar vi på deras gator, deras bönehus, deras gravar. Och det har vi gjort i sextio år utan att veta om det.

När teatermannen Tomasz Pietrasiewicz och hans skådespelarkollegor för 15 år sedan erbjöds en fallfärdig lokal i Grodzka-Porten för att där skapa en avantgardistisk scen, Teater NN, hade

han ingen aning om vilken ödesdiger plats de hade hamnat på. Under renoveringsarbetet fick de reda på att huset med Grodzka-Porten fram till kriget var en genomgång som både delade och förband den polska delen innanför murarna med den judiska nere vid slottsbacken.

– Porten har en så stark symbolik: en förbindelselänk mellan olika folk, religioner och traditioner. Det ville vi ta fasta på genom att skapa en mötesplats som lärde ut tolerans, demokrati och mångfaldens värde, säger Tomasz Pietrasiewicz.

– Vi lyckades gräva fram gamla fotografier, kartor och dokument som visade Lublin före Förintelsen. Plötsligt såg vi Den Stora Tomheten framför våra fötter: den judiska staden som ett försvunnet Atlantis. I det ögonblicket var det omöjligt att enbart bygga en teater här. Vi som av ödet hamnat på denna plats var tvungna att ta vårt ansvar.

Han berättar om sina många projekt

vilkas syfte är att påminna om och dokumentera Lublins judiska förflutna – bland dem breven till stadens försvunna judar. Men det är först när jag träffar hans närmaste medarbetare, Witold Dabrowski, som jag inser omfattningen av och framgången i Tomasz Pietrasiewicz gärning. Han själv talar hellre om andras insatser och om sin egen tacksamhet för att ha fått möjligheten att ägna sitt liv åt detta arbete.

**WITOLD DABROWSKI** visar mig runt i Grodzka-Portens många nyrenoverade lokaler. Här finns en teater med plats för 80 personer, ett dokumentationscentrum där man samlat två tusen fotografier – en del av dem ingår i en permanent utställning – en modellstad som visar Lublin före kriget och två hundra timmar inspelade vittnesmål av judar och polacker som minns stadens mångkulturella förflutna. Här finns också ett vackert restaurerat judiskt hotell och en restaurang som serverar



Tomasz Pietrasiewicz – bakom honom ett öppet fält där den judiska stadsdelen låg före andra världskriget. Endast gatulyktan, som alltid är tänd, är kvar från tiden före Förintelsen.



Witold Dabrowski vill påminna om den judiska och den polska kulturen som samexisterat i Lublin i sex hundra år.

utsökt judisk mat och där det varje lördag spelas live klezmermusik – inte för utländska turister utan för ”vanliga” polacker, som skålar med öl och sjunger med i de judiska melodierna som om det vore deras egen folkmusik.

– Det är det också, säger Witold Dabrowski. Den judiska och den polska kulturen har levt i symbios här i sex hundra år. Vi kan varandras sånger.

Idag är Grodzka-Porten en väletablerad institution i Lublin, finansierad av staden Lublin och privata insamlingar, vars verksamhet är synlig på många sätt. Ett av dess mest uppmärksammade projekt är åminnelsedagen för likvideringen av stadens getto våren 1942. Den 16 mars släcks i två timmar alla ljus i den del av Lublin som tidigare utgjorde stadens judiska del. Tusentals lublinbor beger sig till den nattsvarta och tysta platsen med stearinljus i sina händer, och Witold Dabrowski och hans medarbetare delar ut namnlistor med adresser på de judar som en gång bodde här.

– Det händer ofta att människor de närmaste dagarna efter minnesdagen sänder vykort eller brev med torkade blommor till sina okända, mördade, judiska grannar.

En viktig del av verksamheten handlar om utbildning och information om nazismens brott. Grodzka-Porten samarbetar både med det statliga museet i

*”Vi vill visa vår gemensamma historia – i den ingår både Majdanek och Trollkarlen från Lublin.”*

det förra dödslägrat Majdanek och med Lublins skolor.

Tomasz Pietrasiewicz växte själv upp i närheten av lägret. Som barn brukade han spela fotboll där utan att reflektera över vad som hade utspelat sig i Majdanek ett par decennier tidigare. I skolan fick han knappast lära sig något om detta. Idag vill han förhindra sådan okunskap. Hans uppmärksammade utställning ”Barn i Majdanek” vänder sig till polska ungdomar som på sina obligatoriska skolresor besöker lägret.

– Jag vill att offren skall återfå sina namn, sin identitet, så att dagens ungdomar kan identifiera sig med dem och förstå tragedins omfattning, säger Tomasz Pietrasiewicz. Hans utställning berättar om fyra namngivna barn: två judiska, ett polskt och ett vitryskt.

**INGEN AV DEM SOM** engagerat sig i projektet Grodzka-Porten är jude och de får ofta frågan – av både judar och polacker: Varför gör ni det? Jag vet att både Tomasz

Pietrasiewicz och Witold Dabrowski har fått svara på denna fråga många gånger, så jag frågar inte. Ändå får jag svar när de vid olika tillfällen förklarar att deras drivkraft inte bara är att påminna om de mördade judarna – ”våra icke-närvarande grannar” – och om Lublins rika judiska historia. De betonar ofta att de gör det också för sin egen skull:

– Vi vill inte tuga om denna del av den polska historien, även om vi i våra forskningar ibland upptäcker mindre smickrande uppgifter om hur en del polacker svek sina judiska grannar, säger Tomasz Pietrasiewicz.

– Vi vill visa vår gemensamma historia – i den ingår både Majdanek och Trollkarlen från Lublin (I B Singers roman), tillägger Witold Dabrowski.

Tomasz Pietrasiewicz och hans kollegor växte upp i ett land där lögnen ingick i samhällssystemet. De tillhör samtidigt en generation som lyckades besegra den kommunistiska diktaturen, och en viktig del av deras kamp har handlat om att förkasta lögnen. I detta ingår att förkasta tystnaden – också om den judiska tragedin som utspelade sig i deras stad för sex decennier sedan.

– Vi vill att Polen skall vara en del av Europa och vi kan bidra till detta projekt med vår erfarenhet, där Grodzka-Porten i Lublin mer än någon annan plats symboliserar möten och mångfald.